

สถาปัตยกรรมจองวัดปะโอ (ต่องู้) ในประเทศไทย และเมืองสะเทิม ประเทศพม่า*

Pa-o (Taungthu) Buddhist Monasteries in Thailand and Thaton, Myanmar

อิสริยะ นันท์ชัย และ โชติมา จตุรวงศ์

Itsareeya Nunchai and Chotima Chaturawong

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพฯ 10200 ประเทศไทย

Faculty of Architecture, Silpakorn University, Bangkok, 10200, Thailand

บทคัดย่อ

สถาปัตยกรรมจองวัดปะโอในคริสต์ศตวรรษที่ 19–20 ถือกำเนิดขึ้นจากกลุ่ม
นายทุนและหัวหน้าคนงานชาติพันธุ์ปะโอที่มาจากประเทศพม่า ซึ่งร่ำรวยจาก
การทำป่าไม้ในบริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย จองวัดปะโอใน
บริเวณภาคเหนือตอนบน ได้แก่ จองวัดศรีรองเมืองและวัดม่อนปู่ยักษ์ จังหวัด
ลำปาง, จองวัดหนองคำ จังหวัดเชียงใหม่, จองวัดนันทาราม จังหวัดพะเยา
โดยนำมาเปรียบเทียบกับสถาปัตยกรรมจองวัดปะโอในเมืองสะเทิม ประเทศ
พม่า ซึ่งเป็นศูนย์กลางเดิมของชาวปะโอ จากการศึกษาพบว่าจองวัดปะโอใน
ภาคเหนือตอนบนของไทยและสะเทิมในพม่าตอนล่าง มีลักษณะคล้ายกันใน
ความเป็นอาคารอเนกประสงค์ ซึ่งประกอบไปด้วยพื้นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป
ที่จำวัดของเจ้าอาวาส ภิกษุ และสามเณร รวมถึงหอดฉัน ที่ซีกล่าง และห้องน้ำ
ตลอดจนถึงหลักที่ใช้ในการประกอบศาสนพิธีและฟังธรรม แต่จองของวัดปะโอ
ในภาคเหนือตอนบนของไทยมักหันหน้าอาคารไปทางทิศใต้ ดังนั้นพระพุทธรูป
ภายในจองวัดปะโอบริเวณภาคเหนือตอนบนจึงประดิษฐานทางด้านทิศเหนือ



บรรยากาศบริเวณ
เสด็จพญาเจ้า (Queen
Sein Don Monastery)
เมืองมะละแหม่ง เมืองท่า
โบราณที่สำคัญของประเทศ
พม่า ปี 2560

ขณะที่เมืองสะเทิมในพม่าตอนล่างนั้นมักจะสร้างระเบียงอาคารทางด้านทิศเหนือ พระพุทธรูปภายในจึงประดิษฐานทางทิศใต้ ตามความเชื่อการปลุกเรื้อนของชาวมอญ ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มใหญ่ในประเทศพม่าตอนล่าง เพราะในพม่าตอนล่างมีฝนตกชุกและเป็นเขตรมสุม ชาวมอญจึงปลุกบ้านเรือนด้านหลังระเบียงและบันไดซึ่งตั้งอยู่ทางทิศเหนือ เพื่อป้องกันลมพายุฝน

คำสำคัญ: ปะโอ, ต่องสู้, จอง, สะเทิม, สังฆิกวิหาร

Abstract

The architecture of the Pa-o or Taungthu in Thailand during the 19th to 20th centuries was built by merchants and headmen from Myanmar who were wealthy from teak trade in northern Thailand. Case studies of Pa-o Buddhist monasteries in northern

Thailand include Wat Sri Rong Muang and Wat Mon Pu Yak, Lampang; Wat Nong Kham, Chiang Mai; and Wat Nantaram, Phayao. In this study, they were compared with those of the Pa-o in Thaton, Myanmar, where previously was their centre. The study found that Pa-o Buddhist monasteries in northern Thailand and Thaton share similarities; they are a multi-purpose building and the principal architecture of the monastic compound. A monastery includes a Buddha shrine; the main hall for ceremony and dharma preaching; sleeping areas for the abbot, monks, and novice; dining hall; bathrooms; and verandah. However, Pa-o Buddhist monasteries in the two areas differ in directions. Those in northern Thailand face their front to the south, and thus their Buddha shrine is located to the north. Whereas Pa-o Buddhist monasteries in Thaton of Lower Myanmar often place the Buddha shrine to the south and face their front to the north parallel to houses of the Mon who have been the majority in the area. Probably because Lower Myanmar has heavy rainfall and storms coming from the southwest, the Mon thus built their house to the rear of a verandah and staircase situated to the north in order to prevent wind and storms.

Keywords: Pa-o, Taungthu, monastery, Thaton, vihara

บทนำ

ชาติพันธุ์ปะโอ คนพมามักรู้จักกันในนามของชาติพันธุ์ตองสู โดยชาวพม่าให้ความหมายว่าคนภูเขา (hill people) แต่ชาวปะโอไม่ชอบให้เรียกคำนี้เพราะถือว่าเป็นคำไม่สุภาพ แต่ชอบให้เรียกกลุ่มชาติพันธุ์ของตนว่า ปะโอ มากกว่า คำว่า ปะโอ นั้นมีหลายความหมาย บ้างก็แปลว่า ผู้เกิดขึ้นก่อนใคร ซึ่งผู้รู้ชาวปะโอได้อธิบายว่า ปะโอมาจากคำว่า ป้ออ ซึ่งคำว่า ป้อ แปลว่า เกิดขึ้น ส่วนคำว่า อู นั้น แปลว่า ก่อนใคร ดังนั้นเมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันจึงหมายถึง ผู้ที่เกิดขึ้นก่อนใคร¹

อีกหนึ่งข้อสันนิษฐานของคำว่า ปะโอ น่าจะมาจากคำว่า ฆะโอ แปลว่า ผู้อยู่ป่า เพราะคำว่า อยู่ แปลว่า อยู่ ในภาษาไทย เมื่อชาวปะโออพยพมายัง ล้านนา คนล้านนานิยมเรียกคนปะโอว่า ต่องตุ๋ ตามคนไทใหญ่ แต่ต่อมาเพี้ยนไปเป็นคำว่าต่องสู้ และในสมัยอาณาจักรมอญ ชาวอังกฤษเรียกพวกเขาว่ากะเหรี่ยงดำ เพราะผู้หญิงส่วนใหญ่ของชาติพันธุ์ปะโอมักแต่งกายด้วยเครื่องแต่งกายที่มี สีฟ้าสีดำหรือสีเข้ม นักภาษาศาสตร์จัดให้ชาวปะโอหรือต่องสู้² อยู่ในกลุ่มย่อย ของเผ่ากะเหรี่ยง (Karen) และอยู่ในกลุ่มภาษาตระกูลจีน-ทิเบต ซึ่งประกอบด้วย 11 กลุ่ม คือก่องกะเหรี่ยง (กะเหรี่ยงสะกอ กะเหรี่ยงโปว์ กะยา บเว ปะโอ ปะดอง กะยอ คะฉิ่น) จากความเห็นของของ นิติ ภัทรพันธุ์ ในหนังสือเรื่อง ชวนถกชาติและชาติพันธุ์ ได้ตั้งคำถามกับชาติพันธุ์ปะโอว่าเป็นคนกลุ่มเดียวกับ ชาติพันธุ์กะเหรี่ยงหรือไม่ เพราะภาษาที่ใช้จัดอยู่ในตระกูลเดียวกัน และจาก การเก็บข้อมูลของผู้เขียนเกี่ยวกับชาติพันธุ์กะเหรี่ยงและปะโอพบว่า ชาติพันธุ์ กะเหรี่ยงนั้นมีอัตลักษณ์ค่อนข้างซับซ้อน การที่จะระบุว่ากลุ่มคนปะโอเป็น ชาติพันธุ์เดียวกับกะเหรี่ยงนั้นเห็นจะไม่ใช่ เพราะว่ากลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกจัดอยู่ ในตระกูลภาษากะเหรี่ยงนั้นมีหลากหลายอย่างยิ่ง สาเหตุที่ชาติพันธุ์ปะโอถูกจัด ให้อยู่ในภาษาตระกูลเดียวกับกะเหรี่ยงนั้นเพราะว่าชาวปะโอพูดภาษาตระกูลนี้ แต่ลักษณะของความสัมพันธ์นั้นชาวปะโออาจมีความใกล้ชิดกับชาติพันธุ์ไทใหญ่ มากกว่า การแต่งกายจึงมีลักษณะคล้ายไทใหญ่ โดยชาวปะโอจะโพกศีรษะ เหมือนชาวไทใหญ่ ชอบการค้าขายเหมือนกัน และมีชาวปะโอจำนวนไม่น้อย ที่พูดภาษาตระกูลไตควบคู่ไปกับภาษาของตนเอง บ้างถึงกับคิดว่าพวกตนเป็น หนึ่งในกลุ่มคนไต³

การศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับชาติพันธุ์ปะโอมักจะกล่าวในแง่ทางเศรษฐกิจ และแทบไม่มีการศึกษาเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมของชาติพันธุ์ปะโอหรือต่องสู้เลย ซึ่งปะโอเป็นนั่นเป็นชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งนอกเหนือจากไทใหญ่ กระเหรี่ยง และ พม่าที่ได้เข้ามาทำป่าไม้ในล้านนา และต่อมาได้ผันตนเองเป็นพ่อค้าไม้สักที่มี ฐานะร่ำรวย จึงได้สร้างศาสนสถานขึ้นในบริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย

บทความนี้มุ่งเน้นการศึกษาเปรียบเทียบลักษณะของสถาปัตยกรรม จองวัดปะโอในช่วงปลาย พ.ศ. 2411-2497 (คริสต์ศตวรรษที่ 19-20) ในบริเวณ ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ช่วงเวลาที่ศึกษาตรงกับปลายสมัยราชวงศ์ คองบองของพม่าจนถึงพม่าตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ และรัชสมัยพระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ได้แก่

1. วัดศรีรองเมือง จังหวัดลำปาง เดิมชื่อว่า วัดท่าครวน้อยพม่า สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2448 โดยกลุ่มคณะศรัทธาชาวปะโอ-ไทยวน ซึ่งเป็นคู่สามีภรรยาที่มีเชื้อสายปะโอและไทยวนจำนวน 9 คู่

2. วัดม่อนปู่ยัักษ์ จังหวัดลำปาง สร้างขึ้นโดยศรัทธาพ่อเฒ่านันทาแกง มาจากรัฐฉาน ประเทศพม่า

3. วัดหนองคำ จังหวัดเชียงใหม่ สร้างขึ้นโดยคณะศรัทธาชาวปะโอ (ต๋องสู้) เริ่มสร้างเมื่อ พ.ศ. 2380

4. วัดนันทาราม จังหวัดพะเยา สร้างโดยศรัทธาพ่อเฒ่านันทาอู วงศ์อนันต์ ซึ่งเป็นชาวต๋องสู้ มาจากรัฐฉาน

จากนั้นนำมาศึกษาเปรียบเทียบกับสถาปัตยกรรมวัดปะโอ ณ เมืองสะเทิมในพม่าตอนล่างจำนวน 3 วัด ได้แก่ 1) วัดเยางไวน์ 2) วัดเร็บอินเจาร์ และ 3) วัดนัตโจนเจาร์ เพราะในเมืองสะเทิมยังคงมีชุมชนชาวปะโอที่อยู่ร่วมกับอีกหลากหลายชาติพันธุ์ โดยแต่เดิมตามตำนานของชาวปะโอเชื่อว่าอาณาจักรเดิมของตนอยู่ที่นั่นก่อนพระเจ้าอโนราธาแห่งพุกามจะเข้ามาตีเมืองสะเทิมแตก จนชาวปะโอต้องกระจัดกระจายไปตามพื้นที่ต่าง ๆ ในประเทศพม่า ซึ่งจากการสำรวจพบว่าในปัจจุบันยังคงหลงเหลือให้ศึกษาอยู่

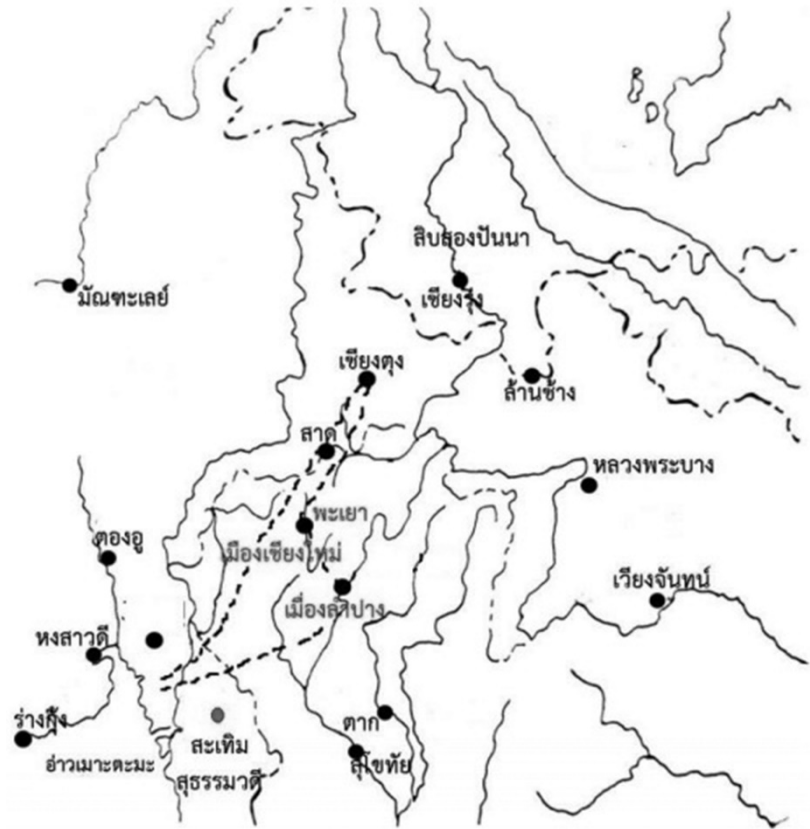
ความเป็นมาของชาวปะโอในประเทศไทยและการศึกษาที่ผ่านมา

ตำนานการสร้างอาณาจักรล้านนาในช่วง พ.ศ. 1839-1898 ได้กล่าวถึงพ่อค้าปะโอว่าได้เข้ามาค้าขายโดยมีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการค้าในสมัยนั้น และสมัยอาณาจักรล้านนารุ่งเรืองในช่วง พ.ศ. 1898-2068 สมัยราชวงศ์มังราย ซึ่งถือว่าเป็นยุคทองของล้านนาที่เกิดการค้าขายระหว่างรัฐอย่างกว้างขวาง ก็มีพ่อค้าจากเมืองเชียงใหม่ไปค้าขายถึงเมืองพุกาม ยุคนั้นเมืองเชียงใหม่มีฐานะเป็นศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญเพราะมีพ่อค้าจากทุกสารทิศเดินทางเข้ามาค้าขาย เช่น เจี้ยว ม่าน เม็ง ไทใหญ่ ฮ่อ ปะโอ ซึ่งเอกสารทางราชการยังบันทึกด้วยว่ามีการกักตัวชาวปะโอที่เดินทางเข้าไปค้าขายบริเวณหัวเมืองล้านนาในสมัยรัชกาลที่ 3

จากข้อมูลข้างต้นเห็นได้ว่าชาวปะโอเดินทางเข้ามาค้าขายในล้านนาเป็นระยะเวลานานแล้ว แต่เริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้นใน พ.ศ. 2428 หลังจากอังกฤษได้เข้ายึดครองพม่าอันเนื่องมาจากความวุ่นวายและความอ่อนแอในพระราชสำนักของพระเจ้าสิปอ (ธิบอ) สิ้นสุดลง อังกฤษประกาศให้พม่าเป็น

แผนที่เส้นทางการเดินทาง
ของชาติพันธุ์จากพม่าซึ่ง
เป็นคนบังคับของอังกฤษ
เข้ามาบริเวณภาคเหนือ
ตอนบน

ที่มา: สรัสวดี อ๋องสกุล,
ประวัติศาสตร์ล้านนา,
พิมพ์ครั้งที่ 11 (กรุงเทพฯ:
อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับ
ลิชชิ่ง, 2558), 30.



มณฑลหนึ่งของอินเดีย ทำให้ชาวปะโอ ชาวไทใหญ่ ชาวกะเหรี่ยง และชาวพม่า
อพยพเข้ามาในหัวเมืองล้านนาเพิ่มมากขึ้น โดยมีการระบุว่าชาติพันธุ์จากประเทศ
พม่าเข้ามาสู่ภาคเหนือตอนบนของไทยได้ 2 เส้นทางดังนี้ เส้นทางแรกคือ
โดยสารรถไฟจากเมืองมณฑลพายัพลงไปทางเมืองร้างกุ้งใช้เส้นทางรถยนต์มาถึง
เมืองมะละแหม่ง เส้นทางที่ 2 คือจากเมืองมณฑลพายัพข้ามแม่น้ำสาละวินเข้าสู่
แม่ฮ่องสอนและเดินทางมายังภาคเหนือตอนบนของไทย

ชาวปะโอส่วนใหญ่นอกจากเข้ามาทำการค้าขายอย่างอิสระระหว่างรัฐ
ภายใต้สนธิสัญญาเบาริงแล้ว ยังมีส่วนหนึ่งที่เป็นคนในบังคับอังกฤษที่เข้ามา
เป็นแรงงานป่าไม้และเฮดแมนในการทำการค้าไม้สักระหว่างเจ้าผู้ครองนครตาม
หัวเมืองต่าง ๆ ในล้านนา ชาวปะโอเข้ามามากขึ้นหลังจากการทำสนธิสัญญา
เชียงใหม่ฉบับที่ 2 ใน พ.ศ. 2426 ซึ่งเป็นสัญญาแก้ไขปัญหาสัมปทานป่าไม้
ระหว่างเจ้านายล้านนากับคนในบังคับอังกฤษ โดยมอบอำนาจแก่สยามให้เป็น
ผู้ทำสัมปทานป่าไม้แทนเจ้าครองนครทั้งหลายที่ผูกขาดอำนาจดังกล่าวมาโดย

ตลอด ซึ่งผลของการทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ฉบับที่ 2 นั้นทำให้บริษัทอังกฤษ
อันได้แก่ บริษัทบริติชอินเดียน โอเรียนทัล นาวิเกชัน จำกัด เริ่มเข้ามาหา
ประโยชน์จากดินแดนป่าไม้ในล้านนามากขึ้น โดยได้รับการสัมปทานป่าไม้ใน
เขตจังหวัดลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน (ซึ่งขณะนั้นเป็น
เขตเดียวกับเชียงใหม่)⁴ ชาวปะโอที่เข้ามาหลังจากการทำสนธิสัญญาเชียงใหม่
ฉบับที่ 2 จัดเป็นชาวปะโอรุ่นที่ 2 ซึ่งนอกจากชาวปะโอแล้วยังมีแรงงานชาว
ไทใหญ่ กะเหรี่ยง และพม่าอีกด้วย โดยต่อมากลุ่มแรงงานเหล่านี้ได้พัฒนาเป็น
พ่อค้าไม้สักในภาคเหนือ

ทั้งนี้การศึกษาประวัติศาสตร์เกี่ยวกับชาติพันธุ์ของพม่าที่เข้ามาเป็น
คนในบังคับของอังกฤษช่วงการทำสัมปทานป่าไม้ในล้านนา โดยมากมักไม่ค่อย
กล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์ปะโอ นัก และรายงานการวิจัยที่ผ่านมาเกี่ยวกับชาติพันธุ์
ปะโอมักจะอธิบายแง่มุมทางเศรษฐกิจเท่านั้น วิทยานิพนธ์และบทความเรื่อง
“ว่าที่วัดพม่าในจังหวัดเชียงใหม่และลำปาง”⁵ ของ โชติมา จตุรงค์ แม้ว่า
จะได้ศึกษาสถาปัตยกรรมวัดของ “ชาวปะโอ” อยู่บ้าง เช่น ผังพื้นและหลังคา
สังฆิกวิหารวัดศรีรองเมือง จังหวัดลำปาง ที่สร้างโดยชาวปะโอว่ามีลักษณะ
คล้ายร่วมกันหลายประการกับวิหารเยาเงาไวโนเจาโคร์ วัดของชาวปะโอที่
เมืองสะเทิมในพม่าตอนล่าง ซึ่งสร้างใน พ.ศ. 2419 และยังมีลักษณะคล้าย
กับสังฆิกวิหารอีกหนึ่งหลังที่รัฐกะยิ่นในประเทศพม่า หากแต่ในบทความยัง
ไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดของตัวสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นโดยกลุ่มชาติพันธุ์
ปะโอว่าเหมือนหรือแตกต่างจากวัดที่สร้างโดยกลุ่มชาติพันธุ์พม่าและไทใหญ่
อย่างไร

รายงานการวิจัย ศิลปกรรมและประวัติชุมชนรอบวัดพม่า-ไทใหญ่
ในนครลำปาง⁶ ที่จัดทำโดยศูนย์โบราณคดีภาคเหนือ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นรายงานวิจัยที่ศึกษาประวัติศาสตร์การเข้ามาของ
ชาวพม่า ชาวไทใหญ่ในนครลำปาง และศึกษาศิลปกรรมพม่าไทใหญ่ โดยเน้น
ไปที่การศึกษาความเชื่อพิธีกรรมของชุมชนพม่าและไทใหญ่ในนครลำปาง
รายงานการศึกษานี้ได้กล่าวถึงสถาปัตยกรรมวัดศรีรองเมืองว่าได้รับอิทธิพลทั้ง
พม่าและไทใหญ่ โดยระบุว่าการสร้างวิหารหรือจองรูปยอดปราสาทหลังคาซ้อน
เป็นศิลปะแบบเดียวกับพม่าและไทใหญ่ในเขตรัฐฉาน และการทำหลังคาซ้อนชั้น
มีลวดลายจำหลักไม้ที่นิยมในสมัยรัชกาลที่ 6 เรียกว่าเรือนไทยติดลูกไม้ก็เป็น
อิทธิพลของส่วนกลางหรือสยามเข้าไปผสม จากรายงานการศึกษาดังกล่าว
จะเห็นได้ว่าไม่มีการกล่าวถึงชาติพันธุ์ปะโอ มีเพียงการกล่าวถึงสถาปัตยกรรม

ที่สร้างโดยชาติพันธุ์ที่มาจากพม่า โดยจัดให้เป็นงานสถาปัตยกรรมรูปแบบพม่า หรือไทใหญ่เท่านั้น

นอกจากการศึกษาทางด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมแล้วยังมีการกล่าวถึงตำนานชาติพันธุ์ปะโอในบทความหรือรายงานการศึกษาที่ผ่านมาเช่น หนังสือ The Pa -O: Rebels and Refugees⁷, บทความนิทานชนเผ่าปะโอ: ซอจีและพญานาค⁸, The Pa-o People, of the Shan State, Union of Burma: A Sociological and Ethnographic Study of the Pa-o (Taungthu) People⁹, Pa-O National Development Organization (PNDO)¹⁰, Burma Art and Archaeology¹¹ ซึ่งการศึกษาเหล่านี้ได้อธิบายถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประวัติของชาติพันธุ์ รวมไปถึงตำนานและการเมืองในฐานะชนกลุ่มน้อยกลุ่มหนึ่งของชาติพันธุ์ในพม่า นอกจากนั้นชาติพันธุ์ปะโอยังมีความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจในประเทศไทย ดังในรายงานการวิจัยของ สุริยฉาย สุกันธรัตน์ เรื่อง โยขายเศรษฐกิจชาติพันธุ์ต้องสูงจากสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์สู่ทุ่งกุลาร้องไห้ราชอาณาจักรไทย¹² และ บทความของ Junko Koizumi เรื่อง Why the Kula Wept: A Report on the Trade Activities of the Kula in Isan at the End of the 19 th Century¹³ โดยทั้งสองบทความได้กล่าวถึงการเข้ามาของกลุ่มปะโอในภาคอีสานว่าก่อตัวให้เป็นโยขายเศรษฐกิจระหว่างอีสานในบริเวณทุ่งกุลากับสหภาพพม่า โดยเน้นความสัมพันธ์ในช่วงรัชกาลที่ 4-6 ในการวิจัยได้กล่าวถึงการเดินทางเข้ามาค้าขายของชาวปะโอที่คนอีสานเรียกว่า พ่อค้าเร่ชาวกุลา ซึ่งเข้ามาทำการค้าขายและแลกเปลี่ยน บางคนได้ตั้งหลักแหล่งอยู่ในประเทศไทยอย่างถาวร และต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 ได้จดทะเบียนนามสกุลให้ชาวกุลาเหล่านี้เป็นนามสกุลตองสู้ หรือ ตองสูบ้าง รวมถึงยังมีการสร้างสถาปัตยกรรมปะโอประจำชาติพันธุ์ เช่น วัดทุ่งสว่างอารมณ์ ที่บ้านโนนใหญ่ อำเภอน้ำขุ่น จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับสถาปัตยกรรมวัดปะโอในภาคเหนือ โดยชาวปะโอในภาคอีสานได้มีความสัมพันธ์กับชาวปะโอในล้านนา ทั้งนี้จากการเดินทางไกลและเส้นทางที่ชาวปะโอใช้จากพม่าเข้ามายังภาคอีสานของประเทศไทย ต้องผ่านทุ่งกว้างอันแห้งแล้งที่ไม่มีต้นไม้หรือบ้านคนอยู่บริเวณนั้น ด้วยสมภาระที่หนักจึงทำให้ชาวปะโอถอดใจที่จะค้าขายในอีสาน เพราะเหตุนี้จึงเกิดตำนานทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งกุลาในความหมายของคนอีสานคือคนปะโอ คนอีสานจะเรียกพ่อค้าปะโอที่เดินทางเข้ามาค้าขายในอีสานว่า กุลา

จากการลงพื้นที่และเก็บข้อมูลภาคสนามในจังหวัดแม่ฮ่องสอนพบว่า แม่ฮ่องสอนเป็นจังหวัดที่มีชาติพันธุ์ปะโอและไทใหญ่อาศัยอยู่ร่วมกันอย่างหนาแน่น จะเห็นได้ว่าชาติพันธุ์ปะโอมีความผูกพันกับชาติพันธุ์ไทใหญ่มากกว่าชาติพันธุ์อื่น ๆ จากบันทึกของ Wilson เรื่อง “Thai-Shan Diplomacy in the 1840s and a Thai Government Survey of the Middle Salween, 1890”¹⁴ ได้กล่าวว่าประชากรชาวแม่ฮ่องสอนส่วนใหญ่เป็นคนไต ในขณะที่ประชากรที่อาศัยอยู่นอกเมืองจำนวนราว 2 ใน 3 เป็นคนไต และอีกครั้งหนึ่งเป็นชาวปะโอ โดยชาวบ้านที่อยู่นอกเมืองนี้ต่างเป็นแรงงานในการทำไม้

ปะโอในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนถูกจัดให้เป็นปะโอคอย ส่วนใหญ่มักอพยพมาจากรัฐฉาน ประเทศพม่า เช่น ในเขตอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน บ้านห้วยมะเขือส้ม บ้านหมอกจำแป้ และในเขตอำเภอขุนยวม พบว่าคนปะโอและคนไทใหญ่อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมาก นอกจากคนปะโอดั้งเดิมที่เข้ามาอาศัยอยู่ในช่วงการทำสัมปทานป่าไม้แล้ว ยังมีคนปะโอที่อพยพย้ายถิ่นเข้ามาจากเหตุการณ์ความไม่สงบใน ค.ศ. 1995 (พ.ศ. 2538) อีกด้วย และเริ่มทยอยเข้ามาเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ จนเป็นชุมชนชาวปะโอและไทใหญ่ที่มีความหนาแน่นมากที่สุดในประเทศไทย

จากการสัมภาษณ์พ่อเฒ่า กอ จันระ คำทา¹⁵ หนึ่งในชาติพันธุ์ปะโอที่อพยพมายังจังหวัดแม่ฮ่องสอนอันเนื่องมาจากภาวะสงครามตามชายแดนพม่า ทำให้ทราบว่าชาวปะโอที่อพยพเข้ามาต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมพื้นที่ที่มีแต่ชาติพันธุ์ไทใหญ่ จึงทำให้ซึมซับวัฒนธรรมและประเพณีชีวิตแบบไทใหญ่ และจำเป็นต้องซ่อนความเป็นตัวตนของชาติพันธุ์ปะโอเอาไว้ เช่น เหตุการณ์เมื่อปี 2534 รัฐบาลได้สำรวจประชากรชาติพันธุ์และการให้สัญชาติ ปรากฏว่ามีชาวปะโอจำนวนมากบอกว่าตนเองเป็นชาวไทใหญ่ เพราะชาติพันธุ์ปะโอเป็นชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย หากบอกว่าตนเป็นชาวปะโอจะทำให้เกิดปัญหาต่อการเดินทางหรือการรักษาพยาบาล แต่ปัจจุบันจะเห็นได้ว่าการแสดงตัวตนออกมามากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการจัดงานวันชาติปะโอประมาณทุกวันที่ 10 มีนาคมของทุกปี เรียกเป็นภาษาปะโอว่า “แค้นสีหล่าบ่วย” หมายถึงวันเพ็ญเดือนมีนาคม เป็นวันที่สุริยะ จันดา กษัตริย์องค์แรกของชาวปะโอสิ้นพระชนม์ การจัดงานเทศกาลนี้เพื่อต้องการแสดงความมีตัวตนของชาติพันธุ์ตนเองผ่านงานเทศกาลประจำชาติของตน การปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนปะโอและคนไทใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนนั้นมักจะใช้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ซึ่งจากการสัมภาษณ์พระริกโต สุลาตี๊ะ¹⁶ เจ้าอาวาสวัดห้วยมะเขือส้ม จังหวัดแม่ฮ่องสอน อันเป็น

อีกพื้นที่หนึ่งที่มีคนปะโอและคนไทใหญ่อาศัยอยู่ร่วมกันอย่างหนาแน่น ทำให้ทราบว่าเป็นพื้นที่ทางพระพุทธศาสนาของคนปะโอและชาวไทใหญ่มีลักษณะคล้าย ๆ กัน เช่น ประเพณีปอยส่างลอง และจุดบั้งไฟเพื่อขอฝน ประเพณีซ่อมต่อ ซึ่งทุกคนทุกชาติพันธุ์ในหมู่บ้านห้วยมะเขือส้มจะมารวมตัวกันที่วัดเพื่อซ่อมแซมวัดและถือศีล

จากการรวบรวมและวิเคราะห์การศึกษาที่ผ่านมาบางส่วนจะเห็นว่า การศึกษาเรื่องลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมวัดของชาวปะโอนั้นยังมีการศึกษาค่อนข้างน้อย อันเนื่องมาจากลักษณะของสถาปัตยกรรมที่ไม่เฉพาะเจาะจง และรูปแบบทางสถาปัตยกรรมไม่เป็นที่แน่ชัด ซึ่งอาจเป็นเพราะความเข้าใจที่มักคิดว่าชาติพันธุ์ปะโอคือชาวพม่าหรือไทใหญ่ จึงส่งผลให้ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมไม่เป็นที่นิยมศึกษา การศึกษารั้วนี้จะศึกษารูปแบบที่อยู่ของพระสงฆ์ หรือ จอง และการใช้สอยพื้นที่ภายในอาคาร โดยมีคำถามว่า ลักษณะที่แท้จริงของสถาปัตยกรรมจองวัดปะโอเป็นเช่นไร และสถาปัตยกรรมจองในทั้ง 2 พื้นที่ คือในภาคเหนือตอนบนของไทยและในเมืองสะเทิมของพม่ามีความแตกต่างกันหรือไม่

สถาปัตยกรรมจองวัดปะโอในภาคเหนือตอนบนและเมืองสะเทิมในพม่าตอนล่าง

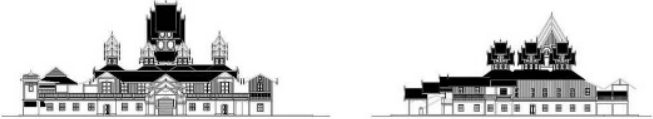
งานสถาปัตยกรรมจองวัดปะโอในภาคเหนือตอนบนของไทยและเมืองสะเทิมพม่าตอนล่างที่ถูกสร้างขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19-20 นั้น จากการเก็บข้อมูลภาคสนามจะเห็นได้ว่า จองหรือวิหาร หรือบัน หรือพนจิจองนั้น เป็นอาคารที่สำคัญที่สุดภายในวัด เป็นอาคารเอกประสงค์ที่ประกอบด้วยพื้นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ประกอบศาสนพิธี และที่อยู่ของพระภิกษุสงฆ์ หอฉัน และพื้นที่ซักล้างหรือแม้แต่ห้องน้ำ และจองของสถาปัตยกรรมวัดปะโอในเมืองสะเทิมประเทศพม่าตอนล่างมีลักษณะคล้ายคลึงกับสถาปัตยกรรมจองของปะโอในภาคเหนือตอนบนของไทยหลายประการด้วยกัน คือเป็นอาคารยกพื้นสูง 2 ชั้น สร้างตามแนวแกนทิศตะวันออก-ตะวันตก ชั้นล่างก่ออิฐถือปูนโดยใช้เป็นห้องเก็บของ โดยพื้นที่ใช้สอยภายในจองมักแบ่งออกเป็น 4 ส่วนหลัก ๆ ด้วยกันคือ

1. พื้นที่ส่วนประดิษฐานพระประธาน อยู่ด้านหลังบริเวณโถงกลางอาคารส่วนนี้จะยกพื้นที่สูงกว่าส่วนอื่น ๆ

ชาว: ผังพื้นแสดงให้เห็นถึง
 การแบ่งพื้นที่ผังภายในของ
หน้าตรงข้าม:
 สถาปัตยกรรมของวัดปะโอ
 ในภาคเหนือตอนบนของไทย
 และในเมืองสะเทิม พม่า
 ตอนล่าง

พื้นที่ อเนกประสงค์ ประกอบด้วย ห้องน้ำ ห้องครัว และหอฉัน 4	พื้นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป 1	ที่จำวัดของ เจ้าอาวาส 3
	โถงกลาง 2	พื้นที่จำวัด ของพระภิกษุ สามเณร 3
ระเบียบ		

2. ส่วนโถงกลาง เพื่อประกอบศาสนพิธีและฟังธรรม
 3. พื้นที่สำหรับพระภิกษุสงฆ์และสามเณร รวมถึงห้องเจ้าอาวาส
พื้นที่จะอยู่สูงกว่าพื้นที่ของฆราวาส แต่จะอยู่ต่ำกว่าพื้นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป
ประธานเพียงเล็กน้อย มักจะอยู่ทางด้านทิศตะวันออกหรือทิศตะวันตกของ
อาคารจาง
 4. พื้นที่อเนกประสงค์ ส่วนใหญ่มักอยู่ด้านทิศตะวันตกของอาคาร
จาง ประกอบด้วยหอฉัน ห้องครัว และสุขา รวมทั้งพื้นที่ซักล้าง
- ลักษณะหลังคาของอาคารจางที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมักมีการ
 ซ้อนชั้นขึ้นไป 3-5 ชั้น โดยจางภาคเหนือตอนบนของไทยและที่เมืองสะเทิม
 พม่าตอนล่างมีการซ้อนชั้นของหลังคาล้าย ๆ กัน การซ้อนชั้นหลังคาใน
 ภาคเหนือตอนบนมักนิยมทำหลังคาทรงยวนทังดาซิน (หลังคาจั่วซ้อนกัน 5 ชั้น)
 จากการสำรวจพบของวัดศรีรองเมือง และของวัดม่อนปู่ยักษ์ จังหวัดลำปาง
 รวมถึงของวัดนันตาราม จังหวัดพะเยา ยกเว้นของวัดหนองคำ จังหวัดเชียงใหม่
 ที่หลังคาจางบริเวณที่ประดิษฐานพระพุทธรูปพระประธานเป็นรูปแบบหลังคา
 ทรงมัทราส (หลังคาทรงปั้นหยา 3 ชั้น ยกคอสอง 2 ชั้น)

สถาปัตยกรรมจอง	รูปถ่ายและสถาปัตยกรรมจอง
 จองวัดศรีรองเมือง จังหวัดลำปาง	 รูปด้านหน้า(ซ้าย) และด้านข้าง (ขวา) ของจองวัดศรีรองเมือง
 จองวัดม่อนบุญกั จังหวัดลำปาง	 รูปด้านหน้า (ซ้าย) และด้านข้าง (ขวา) ของจองวัดม่อนบุญกั
 จองวัดหนองคำ จังหวัดเชียงใหม่	 รูปด้านหน้า (ซ้าย) และด้านข้าง (ขวา) ของจองวัดหนองคำ
 จองวัดนันทาราม จังหวัดพะเยา	 รูปด้านหน้า (ซ้าย) และด้านข้าง (ขวา) ของจองวัดนันทาราม
 จองวัดเขายาวโน้แจงโดก เมืองสะเทิม	 จองวัดเขายาวโน้แจงโดกด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (ซ้าย) และจองทางด้านทิศเหนือ (ขวา)
 จองวัดนัตโจน เมืองสะเทิม	 จองด้านทิศตะวันออกวัดนัตโจนแจง (ซ้าย) และ จองด้านทิศใต้ (ขวา)
 จองวัดเรือบอิน เมืองสะเทิม	 จองทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้วัดเรือบอินแจง (ซ้าย) และจองด้านทิศใต้ (ขวา)

ส่วนสถาปัตยกรรมของวัดปะโอที่เมืองสะเทิมในพม่าตอนล่างนั้น มักมีลักษณะแตกต่างกันออกไป ส่วนใหญ่จะเป็นรูปแบบหลังคาทรงมัทราส (หลังคาปั้นหย่า) และประกอบกันด้วยหลังคาอีกหลายกลุ่ม เช่น หลังคาทรง เอมทอ (หลังคามนิลา) และหลังคาเซตวัน (หลังคาจั่วยกคอสองตั้งแต่ 2 ชั้นขึ้นไป) ส่วนที่วัดเยาเง์ไวน์เจาเง์ไค่จะมีลักษณะหลังคาของที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ต่างจากวัดที่ได้ศึกษาในเมืองสะเทิม คือจะมีรูปแบบหลังคาทรงยวนทังดาชิน คล้ายกับที่วัดศรีรองเมือง จังหวัดลำปาง ในภาคเหนือของไทย ส่วนวัดนัตโจน-เจาเง์ บริเวณจองประดิษฐานพระพุทธรูปและโถงกลางมีรูปแบบหลังคาทรง เซตวัน (หลังคายกคอสองจำนวน 2 ชั้น) และที่วัดเร็บอินเจาเง์ไค่เป็นหลังคา ทรงเอมทอ (หลังคามนิลา)¹⁷ ซึ่งมีการเปิดจั่วของหลังคาทั้งหน้าและหลัง มีการ ยกคอสอง 1 ชั้น และมีหลังคาซ้อนชั้นกัน 2 ชั้นลาดเอียงเป็นหลังคาคลุม ลดระดับ แต่ไม่ค่อยพบเห็นหลังคาทรงปราสาทในพม่าตอนล่าง ซึ่งจะพบมาก ในวัดพม่าบริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยมากกว่า

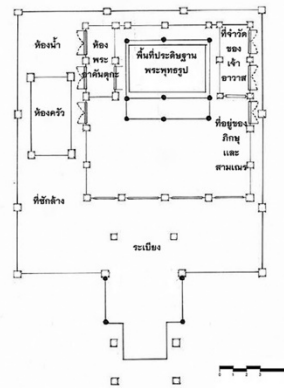
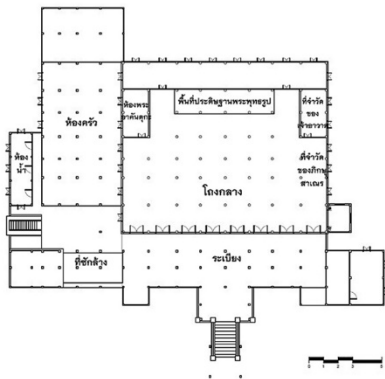
โดยปกติแล้วรูปแบบอาคารหลังคาซ้อนชั้น 2-5 ชั้นเหล่านี้ในเมือง สะเทิมสงวนไว้สำหรับศาสนสถานหรือวังของกษัตริย์ หลังคาที่สูงยังช่วยรับมือ กับการไหลของน้ำฝนในเขตมรสุม เพราะบริเวณพม่าตอนล่างมีฝนตกชุก หลังคาเหนือส่วนประดิษฐานพระพุทธรูปของอาคารจองในทุกวัดทั้งในภาค เหนือตอนบนของไทย และในเมืองสะเทิมประเทศพม่าตอนล่างที่ได้สำรวจ จะซ้อนชั้นหลายชั้นและยกขึ้นสูงกว่าบริเวณกลุ่มหลังคาอื่น ๆ ของจอง เนื่องจากสร้างเพื่ออุทิศเป็นศาสนสถานในพระพุทธศาสนา สันนิษฐานว่า มีคติการสร้างสืบเนื่องมาจากเรื่องไตรภูมิที่มีการสมมติให้ผู้เป็นใหญ่ในจักรวาล ประทับอยู่ ณ ศูนย์กลางจักรวาล โดยศูนย์กลางของจักรวาลอยู่ที่เขาพระสุเมรุ ส่วนอีกแนวความคิดหนึ่งเชื่อว่าคติการสร้างหลังคาซ้อนชั้นกันขึ้นไปเป็นชั้น ๆ ลดหลั่นกันอาจมีต้นแบบมาจากฉัตรที่ประดับอยู่บนยอดของเจดีย์ เนื่องจาก การประดับฉัตรไว้ด้านบนเป็นสัญลักษณ์เหมือนร่มที่ใช้ปกป้องคุ้มครองสถานที่ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางพระพุทธศาสนา เช่น บัลลังก์กษัตริย์ พระพุทธรูป พระเจดีย์¹⁸

การสร้างสถาปัตยกรรมวัดปะโอในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19-20 ในพม่า ตอนล่างยังได้ส่งผ่านรูปแบบของจองมายังภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย แต่ในเรื่องของทิศที่ตั้งของอาคารนั้นจะแตกต่างกัน โดยอาคารจองวัดปะโอใน ภาคเหนือตอนบนมักจะสร้างระเบียงอาคารทางด้านทิศใต้ตามแบบอย่างความ เชื่อของไทย ดังนั้นพระพุทธรูปภายในจองวัดปะโอบริเวณภาคเหนือตอนบนจึง ประดิษฐานทางด้านทิศเหนือ แต่ที่เมืองสะเทิมในพม่าตอนล่างนั้นมักจะสร้าง

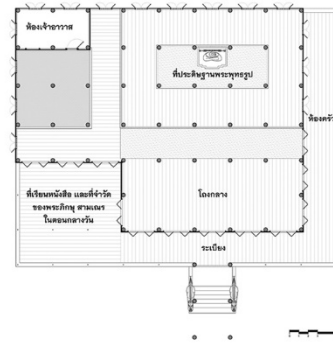
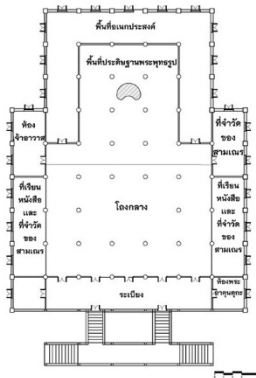
ระเบียงอาคารและบันไดทางขึ้นทางด้านทิศเหนือ ตามความเชื่อการปลูกเรือนของชาวมอญ เพราะในเพราะในพม่าตอนล่างมีฝนตกชุกและเป็นเขตรมสุ่ม ชาวมอญจึงต้องปลูกบ้านเรือนป้องกันลมพายุป้องกันลมฝน¹⁹ ดังนั้นจึงพบว่า พระพุทธรูปในจองวัดปะโอที่เมืองสะเทิม ประเทศพม่าตอนล่างเกือบทุกวัดที่สำรวจมักจะประดิษฐานทางด้านทิศใต้

พระพุทธรูปประธานภายในจองวัดปะโอทั้งในภาคเหนือตอนบนของไทยและในพม่าตอนล่าง ส่วนใหญ่มักจะเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ประทับขัดสมาธิราบหรือสมาธิเพชร ไม่นิยมมีพระรัศมี และแบบศิลปะมันตะเลยที่นิยมทรงเครื่องแบบกษัตริย์ มีลักษณะพระวรกายคล้ายมนุษย์²⁰ วัดปะโอในภาคเหนือตอนบนและเมืองสะเทิมในพม่าตอนล่างมักจะมีพระพุทธรูปประธานตั้งแต่ 2 องค์ ถึง 5 องค์ โดยมักประดิษฐานอยู่ทางด้านทิศเหนือหรือทางทิศใต้ บริเวณที่ประดิษฐานพระพุทธรูปในจองวัดปะโอบริเวณภาคเหนือตอนบนและจองวัดปะโอในเมืองสะเทิมประเทศพม่าตอนล่างมักจะยกระดับพื้นให้สูงกว่าบริเวณพื้นที่ส่วนอื่น ๆ ภายในจอง เพื่อแสดงออกว่าเป็นพื้นที่สำคัญที่สุดภายในจอง โดยพื้นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประธานมักห้ามเพศหญิงเข้าไปภายในบริเวณนั้น ซึ่งอาจมองได้ว่าเป็นความไม่เสมอภาคและไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศหญิงกับเพศชาย ดังที่มินกมานุชวิทยาคำได้ให้คำอธิบายถึงปรากฏการณ์ในสังคมพุทธศาสนาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่า “ความไม่เท่าเทียมของหญิงชายเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์แบบลำดับชั้น ซึ่งมีอยู่ในสิ่งมีชีวิตทุกประเภทตามความเชื่อพระพุทธศาสนา”²¹ เช่น ผู้หญิงไม่สามารถบวชได้ อย่างไรก็ตามในเรื่องการแบ่งแยกความเท่าเทียมของชายหญิงก็ไม่ได้สร้างความแตกแยกให้กับสังคม โดยผ่านการยอมรับของสตรีด้วยความเชื่อโลกนี้และโลกหน้า โดยมักปรากฏคำจารึกกลัปลาเพื่อพระพุทธศาสนาที่มักจะอธิษฐานว่า ขอให้เกิดใหม่เป็นเพศชายจะได้บวชในพระพุทธศาสนาจึงจะมีโอกาสเข้าถึงพระนิพพาน

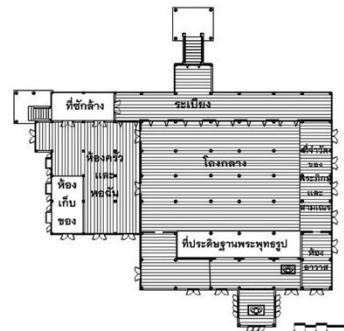
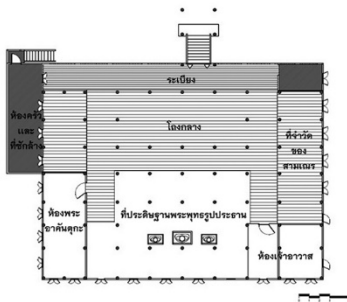
ส่วนพื้นที่จำวัดหรือที่อยู่ของพระภิกษุสงฆ์ สามเณร รวมถึงห้องเจ้าอาวาสมักจะอยู่ในบริเวณด้านทิศตะวันออกหรือทางทิศตะวันตกในบริเวณพื้นที่ใกล้กับพระพุทธรูปประธาน โดยในบริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยในพื้นที่จังหวัดลำปาง คือวัดศรีรองเมือง และวัดม่อนบุญักษ์ ที่ตั้งของห้องเจ้าอาวาสนั้นอยู่ทางทิศตะวันออกเหมือนกับที่ตั้งห้องเจ้าอาวาสในเมืองสะเทิมประเทศพม่าตอนล่าง ขณะที่จองวัดหนองคำ จังหวัดเชียงใหม่ และจองวัดนันทาราม จังหวัดพะเยา ตำแหน่งที่ตั้งของห้องเจ้าอาวาสจะอยู่บริเวณด้านทิศตะวันตกของจอง



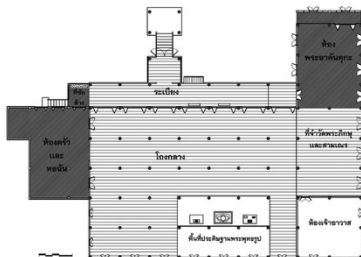
ผังพื้นจອງวัดศรีรองเมือง (ซ้าย) และผังพื้นจອງวัดม่อนปุยไย (ขวา)



ผังพื้นจອງวัดหนองคำ (ซ้าย) และผังพื้นจອງวัดนันทาราม (ขวา)



ผังพื้นจອງแยงไว้น (ซ้าย) และผังพื้นจອງเร็บอิน (ขวา) เมืองสะเทิมประเทศพม่า



ผังพื้นจອງนัตไจิ้น เมืองสะเทิม ประเทศพม่า



หน้าตรงข้าม: ผังพื้นจอง
วัดปะโอบริเวณภาคเหนือ
ตอนบนของไทย และเมือง
สะเทิมในพม่าตอนล่าง

ส่วนที่จำวัดของพระภิกษุสงฆ์และสามเณร ภายในจองวัดศรีรองเมือง จะอยู่บริเวณด้านทิศตะวันออกและด้านหลังพระประธาน ส่วนวัดม่อนปู่ยักซ์ จะอยู่ตำแหน่งด้านทิศตะวันออก ขณะที่จองวัดหนองคำ จังหวัดเชียงใหม่จะ อยู่ทั้งด้านทิศตะวันออก-ตะวันตก ส่วนวัดนันทาราม จังหวัดพะเยาที่จำวัดจะ อยู่บริเวณด้านทิศตะวันตก บริเวณหน้าห้องเจ้าอาวาส

สำหรับห้องพระอาคันตุกะนั้นตำแหน่งที่ตั้งภายในจองวัดศรีรองเมือง และวัดม่อนปู่ยักซ์จังหวัดลำปางจะอยู่ด้านทิศตะวันตก ส่วนในจองวัดหนองคำ จังหวัดเชียงใหม่จะมีความแตกต่างจากสองวัดข้างต้น โดยห้องพระอาคันตุกะ จะอยู่บริเวณระเบียงทางด้านทิศตะวันตก ขณะที่ในอาคารจองวัดนันทาราม จังหวัดพะเยาไม่พบห้องพระอาคันตุกะ ส่วนในจองวัดปะโอที่เมืองสะเทิม บริเวณพม่าตอนล่างนั้น ตำแหน่งที่ตั้งของห้องเจ้าอาวาส และที่จำวัดของ พระภิกษุสงฆ์ และสามเณร จะอยู่ทางด้านทิศตะวันออก ซึ่งมีลักษณะแบบนี้ ในทุกวัดที่สำรวจ ขณะที่ห้องพระอาคันตุกะภายในจองวัดแยงไวน์เจาเง์ไค้ และวัดนัตโจนเจาเง์จะอยู่บริเวณด้านทิศตะวันตก ส่วนวัดเร็บอินเจาเง์จะอยู่ทาง ด้านทิศตะวันออกของอาคารจอง ซึ่งห้องพระอาคันตุกะของวัดนัตโจนเจาเง์และ วัดเร็บอินเจาเง์ได้แปรสภาพไปเป็นห้องเก็บของ คงเหลือที่วัดแยงไวน์เจาเง์ไค้ ที่ยังคงใช้งานปกติตามเดิม

ส่วนพื้นที่อเนกประสงค์ซึ่งประกอบด้วย ครั้ว หอฉัน และห้องสุขา ภายในจองวัดปะโอบริเวณภาคเหนือตอนบนของไทยมักจะอยู่ตรงกันข้ามกับ พื้นที่อยู่ของพระภิกษุสามเณร ไม่ทางด้านทิศตะวันออกก็ทางด้านทิศตะวันตก เสมอ เช่นเดียวกันกับพม่าที่เมืองสะเทิมมักจะอยู่ทางด้านทิศตะวันตก แต่ที่วัด หนองคำจังหวัดเชียงใหม่ของไทยปัจจุบัน จะมีพื้นที่อเนกประสงค์อยู่ด้านหลัง บริเวณที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประธาน

นอกจากพื้นที่ใช้สอยในส่วนต่าง ๆ ภายในจองที่กล่าวไปข้างต้นจะมี ความสำคัญแล้วนั้น การประดับตกแต่งภายในจองวัดปะโอก็สำคัญ เพราะถือ เป็นการแสดงถึงสถานะทางเศรษฐกิจของผู้อุปถัมภ์วัดเช่นกัน โดยการประดับ ตกแต่งภายในจองนั้นมีหลายเทคนิคด้วยกัน เช่น เทคนิคการประดับกระจก เทคนิคการแกะไม้ เทคนิคปูนปั้น เทคนิคการวาดภาพจิตรกรรมฝาผนัง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เทคนิคการประดับกระจกในจองวัดปะโอนั้นได้รับอิทธิพลมาจากการ ประดับกระจกตามแบบพระราชสำนักมณฑลเสลย์ โดยนิยมประดับกระจกสีสัน หลากหลาย ซึ่งจะเห็นได้จากเสาภายในจองหรือบริเวณฝ้าเพดานในจองวัดปะโอ

การประดับกระจกภายใน
 จອງวัดปะโอบริเวณ
 ภาคเหนือตอนบนของไทย
 และเมืองสะเทิมในพม่า
 ตอนล่าง

ตัวอย่างการประดับตกแต่งภายในจອງวัดปะโอ



เทคนิคการประดับกระจกบริเวณท้องเสาและหัวเสาในจອງวัดศรีรองเมือง (ซ้าย)
 วัดม่อนปู่ยักษ์ (กลาง) และวัดหนองคำ (ขวา)



เทคนิคการประดับกระจกบริเวณผ้าเพดานในจອງวัดม่อนปู่ยักษ์ (ซ้าย) วัดนันทาราม (ขวา)

ทั้งในบริเวณภาคเหนือตอนบน 3 จังหวัด ส่วนในเมืองสะเทิมพบเห็นได้น้อย และกำลังจะสูญหายไป คงมีแต่ที่วัดเรือบอินเจาง์โดกที่พอเหลือให้ศึกษาอยู่บ้าง วัดศรีรองเมือง วัดม่อนปู่ยักษ์ จังหวัดลำปาง และวัดนันทาราม จังหวัดพะเยา มีการตกแต่งผ้าเพดานในบริเวณที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประธาน และบริเวณที่อยู่ของสงฆ์เจ้าอาวาส โดยมักจะใช้เทคนิคประดับกระจกและเดินเส้นเป็น ลวดลายดอกไม้และพรรณพฤกษา อาจมีรูปปั้นนูนต่ำเทวดาหรือยักษ์ประดับ บริเวณมุมของกรอบสี่เหลี่ยมของลวดลายเหล่านั้น การประดับลายบนผ้า เพดานมักอยู่ในกรอบสี่เหลี่ยมจัตุรัสและสี่เหลี่ยมผืนผ้า เป็นลักษณะรูปแบบ ของตาราง และที่วัดหนองคำพบการประดับกระจกบริเวณท้องเสา

นอกจากเทคนิคประดับกระจกและการเดินเส้นสีทองแล้ว ยังมีงาน แกะสลักไม้ที่ได้รับความนิยมในการตกแต่งประดับศาสนสถานในจອງวัดปะโอ ความเป็นมาของงานแกะสลักของพม่านั้นไม่ชัดเจนนัก แต่พบว่างานแกะสลัก รุ่งเรืองในมากในสมัยพระเจ้าอโนราธา ดังพบจารึกเกี่ยวกับการว่าจ้างช่างสลัก ในสมัยนั้น มีทั้งการแกะสลักพระพุทธรูปหิน การสร้างพระพิมพ์ ควบคู่ไปกับ

ตัวอย่างการประดับตกแต่งภายในของวัดปะโอ



ช่องลมภายในของวัดมอนปู่ยัษ



รูปประดับเทวดาแกะไม้บริเวณผ้าเพดาน
ในของวัดศรีรองเมือง



รูปประดับเทวดาและบะลู (ยักษ์) แกะไม้
ภายในของวัดเรือบิน เมืองสะเทิม ประเทศพม่า

การแกะสลักไม้ประดับ
ภายในของวัดปะโอบริเวณ
ภาคเหนือตอนบนของไทย
และเมืองสะเทิมในพม่า
ตอนล่าง

การหล่อพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ นอกจากนี้ยังพบการแกะสลักงาช้าง แต่พบหลักฐานเพียงน้อยชิ้น ซึ่งอาจเป็นเพราะสิ่งเหล่านี้ผู้พังไปตามกาลเวลา จึงไม่พบร่องรอยให้เห็นมากนัก²² สำหรับเทคนิคการแกะสลักไม้ภายในของวัดปะโอ ในภาคเหนือตอนบนของไทย นิยมทำเป็นลวดลายเรขาคณิตประดับบริเวณ ช่องลม ประตู ชุ่มประตูทางเข้า ชุ่มประดิษฐานพระพุทธรูป หรือหน้าต่าง โดยมักนิยมทำเป็นลวดลายเรขาคณิตหรือลวดลายพรรณพฤกษาแบบซ้ำกัน เต็มพื้นที่ แต่ในเมืองสะเทิมประเทศพม่าตอนล่างนั้น นิยมแกะสลักไม้เป็นรูป บุคคล เทวดา บะลู (ยักษ์) บริเวณช่องลม

เทคนิคงานปูนปั้นที่พบในบริเวณภาคเหนือตอนบนของไทย และเมือง สะเทิมในพม่าตอนล่างนั้น คือรูปปูนปั้นบุคคลหรือเทวดา และบะลู (ยักษ์) ซึ่งเป็นรูปปั้นแบบนูนต่ำลอยตัว มักประดับบริเวณประตูหรือผ้าเพดานร่วมกับ ดาวเพดานที่ใช้เทคนิคเดินเส้นสีทองลวดลายพรรณพฤกษาเต็มพื้นที่ โดยมัก ประดับอยู่บริเวณกรอบมุมของรูปดาวเพดาน สันนิษฐานว่าน่าจะได้รับอิทธิพล มาจากศิลปะพม่าสมัยมณฑลเลย

ตัวอย่างการประดับตกแต่งภายในของวัดปะโอ



บน: ปูนปั้นรูปเทวดาบริเวณทางเข้าห้องเจ้าอาวาส วัดเรือบอน เมืองสะเทิม ประเทศพม่า

ขวา: ภาพจิตรกรรมภายในของวัดปะโอบริเวณภาคเหนือตอนบนของไทย และเมืองสะเทิมในพม่าตอนล่าง



รูปพระพุทธรูป ประดับผ้าเพดาน
ในของวัดนัตโจน เมืองสะเทิม ประเทศพม่า



ภาพลายพรรณพฤษกษาแบบเรียบง่าย
บริเวณห้องเสา



ภาพ จิตรกรรมเล่าเรื่องพรหมนาถชาดก
ในของวัดม่อนปู่ยักซ์ จังหวัดลำปาง ประเทศไทย

สำหรับการเขียนลวดลายประดับตกแต่งภายในของวัดปะโอพบว่า มักเขียนเป็นลายพรรณพฤษกษา และวาดด้วยลายเส้นสีทองลงบนพื้นที่สีแดง ในบริเวณภาคเหนือตอนบนของไทยการเขียนลวดลายด้วยเส้นสีทองจะมี หลากหลายนกว่า เช่น มีทั้งลายพรรณพฤษกษา และสัตว์ และจะมีความละเอียด กว่าภาพเขียนในของวัดปะโอที่เมืองสะเทิมประเทศพม่าตอนล่างที่เน้นแต่ ลวดลายพรรณพฤษกษาและเขียนแบบเรียบง่าย มีลักษณะลวดลายคลี่คลาย มากกว่าวัดปะโอในภาคเหนือตอนบนของไทย ซึ่งวัดปะโอบางวัดในเมืองสะเทิม ประเทศพม่าตอนล่าง เช่น วัดเยว่วไว้นเจาโดก และนัตโจนเจา บรีเวณ ห้องเสาในพื้นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประธานเป็นลายที่ถูกเขียนขึ้นใหม่

ส่วนภาพจิตรกรรมฝาผนังนั้นจากการสำรวจวัดปะโอบริเวณภาคเหนือ ตอนบนของไทยและในเมืองสะเทิมประเทศพม่าตอนล่าง กลับพบว่ามิใช่เพียง วัดม่อนปู่ยักซ์จังหวัดลำปางเท่านั้นที่ยังคงหลงเหลือภาพจิตรกรรมให้ศึกษา ซึ่งเป็นภาพจิตรกรรมที่ใช้เทคนิคตะวันตก โดยใช้สีที่หลากหลายในการเขียน ด้วยเทคนิคเฟรสโก (Fresco) คือการเขียนสีลงบนปูนเปียก และมีการจัด

องค์ประกอบของภาพ โดยจะเห็นได้จากมุมมอง (perspective) ที่แตกต่างไปจากงานจิตรกรรมแบบประเพณีนิยมที่เรียบแบน โดยเทคนิคนี้ได้รับอิทธิพลมาจากตะวันตกในสมัยที่พม่าตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ และสันนิษฐานว่าภาพจิตรกรรมในวัดม่อนปู่ยักษ์อาจจะนำมาจากพม่าซึ่งเป็นภาพจิตรกรรมในสมัยราชวงศ์คองบอง²³

สรุป

การสำรวจของวัดปะโอในบริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ได้แก่ วัดศรีรองเมือง และวัดม่อนปู่ยักษ์ จังหวัดลำปาง วัดนันตาราม จังหวัดพะเยา และวัดหนองคำ จังหวัดเชียงใหม่ ได้นำมาเปรียบเทียบกับสถาปัตยกรรมวัดปะโอในเมืองสะเทิม พม่าตอนล่าง ได้แก่ วัดเยาง์ไวน์เจา์โด่กั วัดนัตโจนเจา์ และวัดเร็บอินเจา์ เนื่องจากเมืองสะเทิมเป็นเมืองที่มีชาวปะโออาศัยอยู่จำนวนมาก และจากตำนานชาวปะโอเชื่อว่าชาติพันธุ์ของตนถือกำเนิดและมีถิ่นฐานเดิมอยู่ที่เมืองสะเทิม

ผลการศึกษาพบว่าของของวัดเยาง์ไวน์เจา์โด่กัในเมืองสะเทิมมีความเชื่อมโยงทางด้านรูปแบบกับของของวัดศรีรองเมือง จังหวัดลำปาง บริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย โดยมีลักษณะคล้ายกันหลายประการทั้งรูปแบบหลังคาที่เห็นได้ชัด และตัวอาคารที่เป็นอาคารไม้ยกพื้นสูงและชั้นล่างก่ออิฐถือปูน ทั้งนี้จึงบริเวณภาคเหนือตอนบนของไทยและเมืองสะเทิมพม่าตอนล่างนิยมสร้างหลังคาซ้อนชั้นแบบยวนทังดาซิน (หลังคาจั่วซ้อนกัน 5 ชั้น) และหลังคาทรงเอมทอ (หลังคาทรงมนิลา) แบบยกคอสองของอาคาร 1 ชั้น หรือ 2 ชั้น หากแต่ไม่พบหลังคาทรงปราสาทในของวัดปะโอทั้งสองพื้นที่

ส่วนรูปแบบผังของของมักเป็นลักษณะเดียวกันคือสร้างตามแนวแกนทิศตะวันออกและตะวันตก ของวัดปะโอบริเวณภาคเหนือตอนบนนิยมหันหน้าอาคารออกสู่ทางทิศใต้ ส่วนของวัดปะโอในเมืองสะเทิมประเทศพม่าตอนล่างนิยมหันหน้าอาคารทางด้านทิศเหนือ ของวัดปะโอในเมืองสะเทิมคาดว่าได้รับอิทธิพลการปลูกเรือนของคนมอญ ซึ่งเป็นประชากรกลุ่มใหญ่ในพม่าตอนล่าง โดยคนมอญนิยมปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่ริมน้ำ การปลูกเรือนของชาวมอญจึงหันหน้าเรือนไปทางทิศเหนือเอาด้านซื่อลงทางแม่น้ำลำคลอง ซึ่งการปลูกเรือนในลักษณะนี้ตัวบ้านจะได้รับลมที่มาจากทิศใต้ได้มาก เพราะลมจะพัดจากใต้สู่เหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูร้อน ภายในบ้านจะไม่ร้อนมากเนื่องจากพื้นที่ใน

พม่าตอนล่างมีฝนตกชุกและมีลมค่อนข้างแรง โดยลมและฝนจะพัดจากทิศใต้ไปสู่ทิศเหนือเป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้เรือนของคนมอญนิยมหันหน้าไปทางทิศเหนือเสมอเพื่อกันลมและฝน

ส่วนการประดิษฐ์พระพุทธรูปภายในจองของวัดที่เป็นศาสนสถานของชาวปะโอ นั้นมีลักษณะเหมือนกันทุกวัด ทั้งในบริเวณภาคเหนือตอนบนของไทยและพม่าตอนล่าง โดยนิยมประดิษฐ์พระพุทธรูปตั้งแต่ 2-5 องค์ขึ้นไป ขณะที่การประดับตกแต่งภายในอาคารจองบริเวณภาคเหนือตอนบนของไทยและเมืองสะเทิมในพม่าตอนล่างนิยมใช้เทคนิคการประดับกระจก การปั้นลวดลายปูนปั้นนูนต่ำ และการแกะสลักไม้ โดยการประดับตกแต่งภายในจองได้รับอิทธิพลมาจากการประดับตามแบบพระราชสำนักมณฑลลพบุรี ที่นิยมเป็นลายพรรณพฤกษา ซึ่งจะประดับบริเวณเสาและฝ้าเพดาน ภาพวาดภายในจองวัดปะโอในเมืองสะเทิมเป็นลายพรรณพฤกษาแบบเรียบง่าย และมีลักษณะของลวดลายคล้ายคลึงมากกว่าวัดปะโอในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยที่มักเขียนลวดลายพรรณพฤกษาที่สลับซับซ้อน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะปัจจัยการเกิดสถาปัตยกรรมปะโอในสองพื้นที่มีความแตกต่างกันด้วยสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม โดยสถาปัตยกรรมวัดปะโอในพม่าตอนล่างอาจจะสร้างด้วยช่างพื้นถิ่นหรือช่างในชุมชนนั้น ๆ ซึ่งไม่ได้มีฐานะทางเศรษฐกิจดีเท่าคนปะโอในภาคเหนือที่เข้ามาเป็นคนในบังคับของอังกฤษซึ่งมีความร่ำรวยจากการค้าไม้สัก การประดับตกแต่งและขนาดของอาคารจองจึงค่อนข้างแตกต่างกันตามฐานะทางเศรษฐกิจพอสมควร แต่ถึงอย่างไรก็ตามงานสถาปัตยกรรมวัดปะโอในสองพื้นที่ทั้งบริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย และที่เมืองสะเทิมในพม่าตอนล่างก็ทำให้เห็นภาพและลักษณะของงานสถาปัตยกรรมของชาติพันธุ์ปะโอที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น และรับรู้ถึงประวัติความมาของชาติพันธุ์ปะโอผ่านงานสถาปัตยกรรมปะโอที่มักถูกทำให้เป็นชาติพันธุ์ที่ไม่ได้รับการพูดถึงหรือถูกทำให้ลึ้มในฐานะชาติพันธุ์ชายขอบในประเทศพม่า แต่ในช่วงระยะเวลาหนึ่งกลับเป็นชาติพันธุ์ที่มีบทบาทอย่างมากในการสร้างศาสนสถานทั้งในบริเวณภาคเหนือตอนบนของไทยและบริเวณพม่าตอนล่าง

เชิงอรรถ

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาในหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

¹ พระสมุห์อานนท์ ปญญาปโชโต, “ประวัติวัดหนองคำ” (เอกสารอัดสำเนาว่าด้วยประวัติวัดหนองคำ), 6-7. กล่าวถึงความเป็นมาของชุมชนชาวมอญกับกลุ่มชาติพันธุ์ปะโอว่า จากการค้นพบของนักภาษาศาสตร์และนักโบราณคดีหลาย ๆ ท่าน ได้ให้ความเห็นว่าคำว่า ปะโอ มาจากคำว่า ปยู payu (pyu) โดยมาจากการแยกศัพท์ปะ บวกกับ อุ เพราะฉะนั้นไม่ว่าด้วยอักษรหรือพยัญชนะมีความสอดคล้องกัน จึงแยกไม่ออกและมีความหมายของตัวเอง คำว่า ปะ หมายถึงการเกิดขึ้น การพบเจอ การเห็น หรือพบเห็นการเกิดขึ้น หรือฟักออกมาจากไข่ แตกเมล็ดพันธุ์ ส่วนคำว่า อุ หรือ โอ หมายถึง ก่อน นำหน้า แรกเริ่ม ดั้งเดิม สูงส่ง แรกเริ่มดั้งเดิม จึงกล่าวได้ว่าปะโอ หรือ ปะอุ ปยู เป็นชาติพันธุ์ที่เก่าแก่มากมาแต่ดั้งเดิม จากบันทึกอย่างเป็นทางการในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ในพม่า เรียกชื่อคนกลุ่มนี้ว่าปะโอ แต่ไทยรู้จักในนามของ ตองสู เป็นส่วนใหญ่

² เรื่องเดียวกัน.

³ นิติ ภาวครพันธุ์, **ขุนลก ชาติและชาติพันธุ์** (กรุงเทพฯ: ศยามพลับลิชชิ่ง, 2557), 83 และ สัมภาษณ์ กอ จันระ คำทา, ชาวปะโอ, 12 เมษายน 2561.

⁴ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, **คนไทยในพม่า** (พระนคร: โรงพิมพ์รามินทร์, 2503), 9.

⁵ โชติมา จตุรวงศ์, “ว่าที่วัดพม่าในจังหวัดเชียงใหม่และลำปาง,” **หน้าจั่ว: ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย**, ฉบับที่ 5 (2550): 39.

⁶ อุษณีย์ ธงไชย, **รายงานการวิจัยศิลปกรรมและประวัติชุมชนรอบวัดพม่า-ไทใหญ่ในนครลำปาง** (เชียงใหม่: ศูนย์โบราณคดีภาคเหนือ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2554).

⁷ Russ Christensen and Sann Kyaw, **The Pa-O: Rebels and Refugees** (Bangkok: Silkworm Books, 2006).

⁸ สุจิตต์ วงษ์เทศ, “นิทานชนเผ่าปะโอ: ขोजีและพยานาค,” **สาละวินโพสต์** (16 สิงหาคม-30 กันยายน 2550): 18.

⁹ William Dunn Hackett, “The Pa-o People of the Shan State, Union of Burma: A Sociological and Ethnographic Study of the Pa-o (Taungthu) People” (Ph.D. dissertation, Cornell University, 1953).

¹⁰ สัมภาษณ์ จี๋ทุน, ผู้อำนวยการศูนย์ Pa-O National Development Organization (PNDO), 23 มีนาคม 2558.

¹¹ Alexandra Green and T. Richard Blurton, **Burma: Art and Archaeology** (London: British Museum, 2002).

¹² สุริย์ฉาย สุคันธรัตน์, “โยชายุทธราชกิจชาติพันธุ์ตองสูจากสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์สู่ทุ่งกุลาร้องไห้ราชอาณาจักรไทย” (ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, 2555).

¹³ Junko Koizumi, “Why the Kula Wept: A Report on the Trade Activities of the Kula in Isan at the End of the 19th Century,” **Southeast Asian Studies** 28, 2 (September 1990).

¹⁴ Alexander Horstmann and Reed L. Wadley, eds., **Centering the Margin: Agency and Narrative in Southeast Asian Borderlands** (n.p.: Berghahn Books, 2006).

¹⁵ สัมภาษณ์ กอ จันระ คำทา, ชาวปะโอ, 12 เมษายน 2561.

¹⁶ สัมภาษณ์ พระริกโต สุลาตี๊ะ, เจ้าอาวาสวัดห้วยมะเขือส้ม, ชาวปะโอ, 12 เมษายน 2559

¹⁷ โชติมา จตุรวงศ์ และ โดไลนา มิลลาร์, บรรณาธิการ, **สถาปัตยกรรมวัดมอญในพม่าตอนล่าง** (กรุงเทพฯ: อีทีพับลิชชิ่ง, 2554), 81.

¹⁸ อนุรักษ์ อยู่รุ่งเรืองศักดิ์, **ประวัติศาสตร์ล้านนาฉบับสังเขป** (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2558), 60-61.

¹⁹ โชติมา จตุรงค์, สถาปัตยกรรมวัดมอญในพม่าตอนล่าง, 166.

²⁰ สมเกียรติ โล่ห์เพชรรัตน์, พระพุทธรูปศิลปะพม่า: ประวัติศาสตร์ชนชาติพม่ากับปฏิมากรรมในพระพุทธศาสนา (กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2550), 78-79.

²¹ ปราณี วงษ์เทศ, เพศสภาวะในสุวรรณภูมิ (อุษาคเนย์) (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549), 80.

²² ทิพวรรณ ทั้งมั่งมี, “การศึกษาพระพุทธรูปทรงเครื่องวัดม่อนปู่ยักษ์ เมืองลำปาง,” วารสารวิจิตรศิลป์ 4, 1 (มกราคม-มิถุนายน, 2556): 114-115.

²³ สุรพล ดำริห์กุล, ลายคำล้านนา (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2544), 122.

Bibliography

Anon Panya Pachato, Phra Samu, “prawat wat nōng kham [History of Nong Kham Temple].” Copy of Documents about Nong Kham Temple’s History.

Boonchuay Sisawat. Khon Thai nai Phamā [Thai Tribe in Myanmar]. Phranakhon: Ramin Press, 1960.

Chotima Chaturawong. “wā thī wat Phamā nai chāngwat Chīāng Mai læ lampāng [Monastery of Myanmar in Lampang and Chiang Mai].” *Najua: History of Architecture and Thai Architecture*, no. 5 (2007): 39-64.

Chotima Chaturawong and Dolina Millar, eds. *sathāpattayakam wat Mōn nai Phamā tōn lāng [The Architecture of Mon Buddhist Monasteries in Lower Burma]*. Bangkok: ET publishing, 2011.

Christensen, Russ and Sann Kyaw. *The Pa O: Rebel and Refugees*. Bangkok: Silkworm Books, 2006.

Fraser-Lu, Sylvia. *Splendour in Wood: The Buddhist Monasteries of Burma*. Bangkok: Orchid Press Publishing Limited, 2006.

Green, Alexandra and T. Richard Blurton. *Burma: Art and Archaeology*. London: British Museum, 2002.

Hackett, William Dunn. “The Pa-o People of the Shan State, Union of Burma: A Sociological and Ethnographic Study of the Pa-o (Taungthu) People.” Ph.D. dissertation, Cornell University, 1953.

Koizumi, Junko. “Why the Kula Wept: A Report on the Trade Activities of the Kula in Isan at the End of the 19th Century.” *Southeast Asian Studies* 28, 2 (September 1990): 1-23.

Niti Phawakraphan. *chūān thok chāt læ chāttiphan [Discussion to National and Ethnic]*. Bangkok: Siam Publishing, 2014.

Nutthaphol Yurungrengsak. *prawattisāt lānnā chabap sangkhēp [History of Lanna]*. Nakhonpathom: Slipakorn University Press, 2012.

Prani Wongthet. *phēt saphāwa nai suwannaphūm (‘usākhane’) [Gender in Southeast Asia]*. Bangkok: Matichon, 2006.

Sarasswadee Ongsakul, *History of Lanna*, 11th ed. Bangkok: Amarin Printing and Publishing, 2015.

Somkiat Lophetcharat. **phraphuttharūp sinlapa Phamā : prawattisat̄ chon chāt Phamā kap patimākoṇ rom nai phra phut satsanā** [Burmese Buddha Statues: History of Burmese and Buddhist statues.]. Bangkok: Amarin Printing and Publishing, 2007.

Suchit Wongthes. “nithān chon phao pa’o: sō̄ c̄hī læ phayaṇāk [The Story of Pa o: Sochi and Naga].” **Salawin Post** (August 16-September 30, 2007: 18.

Surapol Damrikun. **[laikham lannā [Lacquer Work of Lanna]**. Bangkok: Muang boran, 2001.

Sureechai Sukhantharat. “yai khāi setthakit chāttipphan tōṅ sū c̄hāk sāthāranarat hæṅg sahaphap̄ mīa nōmā sū thung kulā rōṅghai rācha’ānāc̄hak Thai [Ethnical Economic Webbing of Tongsu Group from Republic of The Union of Myanmar to Kula Weeping Field in the Kingdom of Thailand].” Ph.D. dissertation, Surindra Rajabhat University, 2012.

Thippawan Thangmangmee. “kānsuksā phraphuttharūp songkhruāṅ wat mōṇ pū yak mūāṅ lam pāṅ [A study Buddha Image Burma Arts at Wat Monpooyak, Lampang Province].” **Journal of Fine Arts** 4, 1 (January-June 2013): 71-119.

Usanee Thongchai. **raīngān kānwichai sinlapakam læ prawat chumchon rōp wat Phamā - thai yai nai nakhoṇ lam pāṅ [Art and History of Burma-Tai Monastery in Lampang, Thailand, Research report]**. Chiang Mai: Archeology Center of the North, Chiangmai University. 2011.

Interview

Chungthun. Director, Pa-O National Development Organization (PNDO). Interview, March 23, 2015.

Ko Chanra knamta. The Pa-O Ethnic. Interview, April 12, 2018.

Pra Rikto Sulata. The Abbot of Huai Makhua Som Temple, The Pa-O Ethnic. Interview, April 12, 2016.